

CHRISTINA

*Dronning til Danmark, Sverrig og Norge etc.
født Prinsesse af Saxon 1462. Formålet med Kong
Johannes 1478. Død 1521.*

Et dronningehushold i starten af 1500-tallet – dronning Christines residens og hof i Odense

Af Dr. Mirja Piorr, Aarhus

I 1478 giftede den tyske fyrstedatter Christine af Sachsen (1461-1521) sig med den danske tronfølger Hans (1455-1513). Hun kom fra Sachsen i Det Tysk-romerske Rige og var datter af kurfyrste Ernst af Sachsen (1441-1486) og hans kone, Elisabeth (1443-1484). Christine og Hans blev kronet i Danmark i 1482. Parret fik seks børn, deriblandt den senere kong Christian den 2. (1481-1559). Som følge af et svensk oprør blev slottet i Stockholm, hvor dronning Christine opholdt sig, belejret og indtaget i 1502. Hun kom i svensk fangenskab og blev først befriet efter halvandet år. Efter fangenskabet vendte hun ikke hjem til kong Hans, men tog på et kombineret familiebesøg og pilgrimsrejse til Brandenburg, før hun bosatte sig på *Næsbyhoved Slot* ved Odense, der var en del af hendes livgeding. Et livgeding omfattede indkomster for eksempel fra godser, der skulle sikre en enkedronnings underhold, og blev allerede aftalt ved bryllupsforhandlingerne. Dronning Christine holdt selvstændigt hof i købstaden Odense fra 1504, mens hendes ægtefælle, kong Hans, stadig var i

live. Hun residerede på *Næsbyhoved Slot*, indtil hun flyttede til en gård i residensbyen, som hun købte i 1505 og lod udvide og ombygge til sin bopæl. Som enke fortsatte hun med at holde sit eget hof i Odense fra 1513, indtil hun døde i 1521.¹

Denne artikel beskæftiger sig med dronningens hof og residens i Odense både i forhold til bygningernes placering og funktion såvel som hendes personale. Hvem var en del af dronningens hof, og hvilken del af residensen var de tilknyttet? Forskellige funktioner og opgaver ved hoffet nævnes, og dronningehoffets omfang tematiseres. Inddragelsen af aktuel forskning om hoffer og residensbyer samt deres terminologier giver mulighed for at opnå en endnu mere differentieret forståelse af dronningens hof og residens. Derudover kastes et blik på Christines sideresidens *Tranekær* og hendes forhold til adelige på Fyn såvel som deres karrieremuligheder ved dronningehoffet. Dronning Christines hof og residens er et veloverleveret eksempel på en kongelig husholdning i Danmark, der samtidig giver indblik i periodens husholdning ved et hof og fremmer forståelsen af sammensætningen og opgaverne i en sådan husholdning.

Vedrørende kilderne, der omhandler dronning Christines hof, fremstår regnskabsmaterialer som de vigtigste. En stor del af hendes hofholdningsregnskaber, en

Dronning Christine (1461-1521). Kobberstik af Georg Wilhelm Bauernfeind, 1760. Statens Museum for Kunst.

arbejde, forsyningen af fødevarer til alle, der boede på slottet eller gården, og ladegårdens drift. Administrationsopgaver blev udført af lensmanden samt kansleren og skriverne. Ved siden af lenets forvaltning sørgede de for at opkræve toldindtægter fra forskellige byer og administrerede pengene (punkt 1 efter Paravicini). Derudover var medlemmer af adelige familier integreret i hoffet, og deltagelse i hoffet dermed givet for bestemte persongrupper. De varetog forskellige funktioner som hofjomfru, hofmesterinde, dreng, svend, hofsinde (højerestående mandlig adelig) eller lensmand, og deres tilstedeværelse bidrog til hoffets prestige (punkt 2, 3 og 4 efter Paravicini). Med undtagelse af kansleren fandtes der ikke klassiske hofembeder ved dronningehoffet.

En del af hoffet var hos dronningen permanent og tog med hende på hendes rejser. En anden del af personalet derimod blev i residensen for at videreføre praktiske opgaver som drift af husholdning, ladegård samt administrationen. Grundet residensens opdeling i slot og gård var dronning Christines hof lokalt adskilt. Enkelte funktioner som kok eller kvinde i fadeburet blev besat begge steder. Andre derimod, som lensmanden, kansleren eller staldmesteren, var der kun brug for én af. Andre gejstlige og adelige hofmedlemmer samt tjenestefolkene placeredes af praktiske grunde ved slottet eller på gården. Lensmanden og nogle håndværkere arbejdede hovedsageligt på slottet. Mange tjenestefolk var ansvarlige for ladegårdens drift, og de fleste adelige hofmedlemmer samt tjenestefolkene virkede på gården. De mange byboere og borgere, der indimellem blev lønnet for arbejdsopgaver eller tjenesteydelser, var ikke en del af dronningehoffet. Det samme gjaldt for hofleverandørerne.⁸

Angående dronningehoffet opstår spørgsmålet, hvorvidt det kan inddeles i det nærmeste hof og det udvidede

hof, “engerer und weiterer Hof”,⁹ og hvilken del personalet hørte til. Dronning Christine holdt selvstændigt hof adskilt fra ægtefællen. De ældste børn, Christian og Elisabeth, havde allerede forladt hjemmet. Kun den yngste søn, Frants, boede midlertidigt hos Christine i Odense. Det nærmeste hof, som også kan kaldes for hushold, eksisterede omkring dronningen som “Mittelpunktsfigur”.¹⁰ Ud af hendes familiemedlemmer er det kun sønnen Frants, der kan betragtes som værende en del af husholdet. Til det nærmeste hof hørte ligeledes de personer, der næsten hele tiden opholdt sig ved hoffet, og som var ansvarlige for hofholdningens forskellige elementer som økonomien, administrationen og de huslige opgaver. Deres virke koncentreredes på residensen i Odense og stod i tæt sammenhæng med dronningen. De blev sædvanligvis lønnet som hofpersonale. Hofpersonalet, der direkte hørte til husholdet, bestod af tjenestefolk, forskellige gejstlige samt de højere hofpositioner, der oftest blev besat af adelige. Adelige ved hoffet var eksempelvis jomfruer, hofmesterinden, drenge, svende, hofsinde og lensmanden på *Næsbyhoved Slot*. Blandt tjenestefolkene fandtes der kokke, kammersvende, håndværkere, tjenestepiger, stalddrenge, staldsvende, portnere og mange andre. Hofsindenes drenge og svende regnedes ligeledes til hoffet. Aflønningen med penge, tøj eller klæde ses som stærke tegn på, at en person hørte til hoffet. En vis udskiftning blandt hofpersonalet foregik situationsbettinget gennem indtræden i og fratræden fra hoffet eller gennem rejser. Dronning Christines nærmeste hof og dermed hendes hushold koncentreredes på hendes residens i Odense, der var delt i slottet og gården.¹¹

Dronningens udvidede hof (“der weitere Hof”) derimod er sværere at specificere. Der manglede anledning til større festligheder i dronningeresidensen, og

Personalets funktioner ved dronning Christines hof

Højere hofpositioner (oftest adelige)	Gejstlige	Andet personale samt tjenestefolk
Lensmand på Næsbyhoved Slot	Kansler	Foged på gården
Hofsinde	Kapellaner	Skrivere
Svende	Andre gejstlige	Kammersvende
Drenge		Køgemester
Hofmesterinde		Dørsvend
Jomfruer		Portnere
		Kokke, kokkedrenge
		Bryggere, bryggersvende
		Bagere, bagersvende
		Fadeburskvinder, fadeburskoner, piger i fadeburet
		Kældersvende
		Staldmester, staldsvende, stalddrenge, vogndrivere
		Smede
		Skibsbesætning
		Fyrbøder
		Bartskærere
		Læger
		Skræddere
		Tjenestepiger
		Adelige hofmedlemmers eller gejstliges personale, deriblandt drenge og svende
		Personale på ladegården
		Prins Frants' personale

selv juleaften er det ikke overleveret, at der var gæster. Rejser muliggjorde en tidsbegrænset udvidelse af dronningehoffet. *Tranekær Slot* er et godt eksempel på et sted, som dronningen besøgte på sine rejser, og slottets lensmand samt andre ansatte var normalt ikke en del af Christines hof. Når dronningen boede på slottet med sit følge i flere dage, var det en speciel situation, og grænserne til hendes hofpersonale blev uskarpe. Hun forsynede delvist lensmandens drenge og svende med klæde eller tøj, så de lignede hendes personale. Der kan argumenteres for en kortvarig udvidelse af dronningens hof med *Tranekærs* personale, mens dronning Christine opholdt sig der. Det var dog udelukkende dronningens tilstedeværelse, der medførte udvidelsen, og det skete af pragmatiske grunde. Baseret på regnskabsmateriale kan der nævnes 598 personer, der i perioder har været en del af dronning Christines hof. Grundet manglende regnskaber omfatter tallet ikke alt personale, men alligevel afspejles de forskellige funktioner og hierarkier ved hoffet.¹²

Efter den mere teoretiske beskrivelse af hofpersonalet og sammenhængen mellem hof og residens opstår spørgsmålet om, hvad de forskellige personer ved dronningehoffet lavede eller var ansvarlige for. Selvom det først og fremmest handler om en specifik case – husholdet ved dronningens hof – kaster resultaterne lys over andre herskabelige husholdninger i samme periode, der oftest ikke er overleveret så detaljeret. Det er nærliggende, at mange herskabelige husholdninger disponerede over personale med de samme eller lignende funktioner og opgaver. Tabellen over hoffets personale viser de mange funktioner ved dronning Christines hof, opdelt i kategorier som højere hofpositioner (oftest adelige), gejstlige og andet personale samt tjenestefolk.¹³ Grundet

antallet af de forskellige funktioner ved hoffet belyses i det følgende fem eksempler: drengene, kansleren, lensmanden, staldmesteren og portnerne.

Adelige familier sendte deres sønner til konge- eller dronningehoffet i ti- til 12-årsalderen, hvor de begyndte deres karriere som såkaldte drenge. Opgaverne varierede og omfattede blandt andet at overbringe penge eller genstande, for eksempel små pengebeløb fra regnskabsføreren til dronningen, mindre lønninger til dele af hofpersonalet eller penge, stearinlys og brød til fattige og gejstlige institutioner. Derudover købte drengene varer, der blev brugt i den daglige husholdning, såsom fødevarer, stearinlys, sæbe, papir og planter. I enkelte tilfælde blev drengene sendt til andre byer med hoffets ærinder. Der købte de varer eller overbragte breve. Det skete dog ikke særlig hyppigt, da denne opgave plejede at blive overdraget til for eksempel svendene eller kammervendene. I det hele taget stod mindst 19 drenge i dronningens tjeneste mellem 1504 og 1511. Oftest var der seks til otte drenge ad gangen, og de blev lønnet med fire skilling skopenge om måneden samt tøj eller klæde.¹⁴

Som kancelliets leder havde kansleren en meget vigtig funktion ved dronningehoffet. Han var ikke kun ansvarlig for Christines korrespondance, men også for hendes finanser. Mellem 1504 og 1513 var Hans Reff dronning Christines kansler. Han forvaltede indtægterne fra tolde og skatter. Andre gejstlige ved hoffet samt kancelliets skrivere var underordnet ham. På grund af hans mangfoldige opgaver, for eksempel inddrivelsen af told, var Hans Reff ofte på rejser. Derudover varetog han opgaver i Odense, hvor han eksempelvis lønnede hofpersonalet. Hans Reff var ansvarlig for en del af dronningens hofholdningsregnskaber, som blev nedskrevet af forskellige skrivere i Hans Reffs navn.¹⁵

En af de højeste funktioner ved hoffet beklædte lensmanden, der var ansvarlig for lenets forvaltning. Lensmænd var adelige og blev ofte indsat af kongen eller dronningen til at administrere deres len. Eftersom Næsbyhoved var et såkaldt regnskabslen, fik dronningens lensmænd fast løn, førte regnskab over indtægterne og udgifterne og overdrog overskuddene, hvis de fandtes, til dronningen. Derudover havde lensmændene forskellige opgaver. Blandt andet ledsagede de dronningen på hendes rejser, gav penge til dem, der førte regnskaberne, og var ansvarlige for slottets forsvar. Fra 1499 til 1504 var Otte Porsfeldt lensmand på *Næsbyhoved Slot*. Efter at han blev dræbt i 1504, overtog Erik Pederssøn Bille i årene 1504-1507 funktionen, der blev efterfulgt af Peder Jacobssøn Stygge Galen, lensmand 1507-1511, og Peder Ebbesen Galt, lensmand 1513-1521. Lensmændenes løn udgjorde 100 mark årligt.¹⁶

Dronning Christine disponerede over hestestalde på *Næsbyhoved Slot*, ved ladegården, ved gården i Odense og i Antvorskov på Sjælland. Hans Holste, som fra 1496 til 1497 havde været vogndriver og i 1500 staldsvend, blev i 1501 forfremmet til dronningens staldmester. Han beklædte positionen indtil 1521 og blev halvårligt aflønnet med otte til 12,5 mark samt klæde. Som staldmester var han ansvarlig for alle opgaver og andet personale, der havde med stalde og heste at gøre. Han købte sadler og andet udstyr, sørgede for, at hestene i residensen samt på rejser blev forsynet med hestesko, og aflønnede andet personale i staldene, såsom stalddrengene og staldsvendene. De sidstnævnte varetog de mere praktiske opgaver i staldene, som eksempelvis at muge ud eller fodre hestene. Hans Holste førte register over alle udgifter, som han af og til afregnede med en af dronningens regnskabsførere.¹⁷

Portnerne havde en af de laverestående funktioner ved dronningehoffet. Alligevel oplyser regnskaberne, hvilken del af residensen de var knyttet til, og hvordan de blev aflønnet. Portnerne fik halvårligt et par mark samt klæde og sko. Fem portnere er overleveret med navn og kan enten placeres på *Næsbyhoved Slot*, mere nøjagtigt slottets porthus, eller på gården. Ud over deres vigtigste opgave, at bevogte indgangen, hjalp portnerne med forefaldende opgaver. Eksempelvis hentede Poull Portnere en halv tønde torsk til gården sammen med en vognsvend i 1511.¹⁸

Dronning Christines residens og hof i Odense er et veloverleveret eksempel på en kongelig husholdning omkring år 1500. Det viser sig, at personalets funktioner var meget differentierede. Derudover påviser analyserne, at der fandtes specielle former for residenser, der af praktiske årsager var delt i flere komplekser med forskellige funktioner. Hoffet kunne dermed ligeledes være lokalt adskilt.

Dronningehoffets omfang og karrieremuligheder deri

Dronningehoffet bød på karrieremuligheder både for de adelige hoffolk og for tjenestefolk, og dronning Christine forfremmede mange personer i løbet af deres tid ved hoffet. Blandt de adelige hofmedlemmer er eksempelvis Karl von Ahlefeldt, der blev forfremmet fra dreng til svend. Busk Skænk († efter 1521) derimod fik en karrierevej, der startede som dronningens svend, gik over hofsinde og endte som lensmand på dronningens len Rugård. Et andet godt eksempel er Thomas Nielsen Lange († 1521). Han havde været småsvend og hofsinde ved dronningens hof, før han blev til dronning Christines lensmand på *Tranekær Slot* mellem 1. maj 1500 og 1507. Karrieren fortsatte, og han blev på et senere tidspunkt rigsråd.¹⁹

Ved en analyse af dronningens hof og residens i Odense opstår spørgsmålet om dronningehoffets omfang. Mens historiker Mikkel Leth Jespersen nævner 50 personer, og historiker Erland Porsmose konstaterer 50 til 60 personer, gætter historiker Mikael Venge på det dobbelte antal.²⁰ I det hele taget er det ikke muligt at give et præcist antal. Tallet varierede og er vanskeligt at bestemme baseret på de overleverede og ikke fuldstændige regnskaber. Selve lønningslisterne i de enkelte år afspejler kun en del af personalet.²¹

Baseret på regnskaberne nærmes et mindstetal for dronningens hofpersonale. Som nævnt før er 598 perso-

ner dokumenteret som en del af dronningehoffet mellem 1496 og 1521. Diagrammet over hofpersonalet viser, hvor mange personer der hørte til hoffet i de enkelte år fra 1504 til 1512 såvel som fra 1520 til 1521.²² Udvælgelsen af årene er baseret både på regnskabernes overlevering, på det faktum, at dronningen bosatte sig i Odense i 1504, og på hendes død i 1521. Dermed indgår 410 af de 598 personer i diagrammet. Mens der påvises 135 personer i 1505, ligger gennemsnittallet af alle årene på 97 personer. Det er vigtigt at huske, at diagrammet kun viser et mindstetal, og at der dermed ikke kan drages en konklusion om, hvor mange personer der gennemsnitligt var en

Dronning Christines hofpersonale (1504-1512, 1520-1521)

del af hoffet. Ligeledes er det ikke muligt at konkludere på udsving, fordi det er uklart, hvor mange mennesker der mangler i diagrammet.

Diagrammet viser en tendens i hofpersonalets omfang og påviser, at det sædvanligvis omfattede 100 eller flere personer. Formentlig kan der tilføjes personer i de fleste år, der ikke er overleveret. Det betyder, at Mikkel Leth Jespersens og Erland Porsmoses tal er for lave, selvom det bør nævnes, at det er uklart, hvordan de præcis definerede personalet. Mikael Venges udsagn er tæt på resultaterne i diagrammet. Fordelingen mellem mænd og kvinder er meget ulige og skyldes deres funktioner ved hoffet. Mændene dominerede stærkt. Af de 598 overleverede personer var 525 mandlige, og kun 73 kvindelige. Tallene kan ikke bruges til en direkte sammenligning, da en sådan er afhængig af, hvor længe de var en del af dronningehoffet. Tendensen med overvægten af mænd i hoffet bliver vist i tallene fra 1505, hvor hoffet bestod af 118 mænd og 17 kvinder.²³

Analysen af dronningehoffets omfang viser, hvor vanskeligt det er at udtale sig om et husholds størrelse i denne tidlige periode. Kilderne giver kun i begrænset omfang indblik i personalet, og derfor er det svært at konkludere på baggrund af antal med mere.

Personalet på Tranekær Slot

Tranekær Slot var et borganlæg, der tjente som administrationscentrum for lenet Tranekær på Langeland. Slottet ligger på den nordlige halvdel af øen og blev regelmæssigt brugt som indkvartering for dronning Christine på hendes rejser. I perioderne 1504-1507 og 1510-1511 viser regnskaberne, at hun har opholdt sig på *Tranekær* en til to gange om året i en eller to uger ad gangen. Ligesom *Næsbyhoved Slot* og en række andre indtægter var

Tranekær Slot en del af dronning Christines livgeding, en slags enkepension, der oprindeligt skulle overdrages til hende efter kong Hans' død. Hun disponerede dog over de nævnte len og yderligere indtægter allerede senest fra år 1500. *Tranekær Slot* blev bestyret af en lensmand, som dronningen indsatte. På et senere tidspunkt efter dronning Christines død blev *Tranekær Slot* til en herregård.²⁴

Selvom oplysninger om personalet ikke er overleveret så detaljeret, som tilfældet er med dronningens hofpersonale, giver lensregnskaberne fra *Tranekær* samt dronningens brevbog et indblik i, hvilke positioner der var nødvendige for slottets drift. Thomas Nielsen Lange († 1521) bestyrede lenet fra 1. maj 1500 til 1507, Ejler Eriksson Bølle († 1535) fra 1507 til 1510, og endelig Severin Stampe († efter 1545, senest 1550) fra 1511 til 1521. Som lensmænd var de ansvarlige for lenets administration og rangerede over personalet. I 1505 og dermed under lensmanden Severin Stampe fandtes der en "underfoget paa Traneker"²⁵ ved navn Jesper Bagher, hvis præcise opgaver er ukendte. Regnskaberne og korrespondancer blev skrevet ned af skriverne. Blandt dem er Hanss Tomessen kendt ved navn, der var på *Tranekær* i 1506. På slottet arbejdede derudover kokke, andet køkkenpersonale, kvinder i fadeburet, piger i fadeburet, en kældersvend, bryggere, bryggersvende, en portner, staldsvende og en tømrer på slottet. Yderligere personale var ansvarligt for avlsbygningerne og teglgården. Dronning Christine disponerede desuden over personale knyttet til slottets fruerstue. I 1510 og 1511 var det "Barbara paa frwerstwen",²⁶ der blandt andet var ansvarlig for tjenestepigerne samme sted.²⁷ Som fruerstue betegnedes gemakkerne, hvor dronningen sammen med sine jomfruer og sin hofmesterinde plejede at opholde sig.²⁸

Som konkluderet før var *Tranekær* dronningens sideresidens, og personalet hørte sædvanligvis ikke til hendes hofpersonale. Adskillelsen af dronningens hofpersonale og slottets personale træder tydeligt frem i Tranekær Lens regnskaber fra 1510 og 1511. På det tidspunkt blev lenet bestyret som regnskabslen under lensmændene Ejler Erikssøn Bølle og Severin Stampe, som fik en fast løn og overdrog lenets overskud til dronningen. Når lensregnskaberne nævner slotspersonalets lønninger, bliver de betegnet som “folkedt her paa Tranekier”.²⁹ Dronningens hofpersonale derimod blev skarpt afgrænset i regnskaberne. Der findes enkelte tilfælde, hvor hofpersonalet ligeledes blev aflønnet på *Tranekær*. Der er kun tale om få personer, der indimellem blev aflønnet, når dronning Christine var på slottet med sit følge. Når “myn f N folk”³⁰ (min nådige frues folk) fik løn, eller når der blev sendt fødevarer eller penge til residensen i Odense, var det dronningens udgifter, som *Tranekærs* regnskabsfører betalte i hendes navn. Udgifter, der opstod for slotspersonale, var en del af slottets drift. Udgifter for hofpersonalet såvel som fødevarer og penge, der blev sendt til Odense, var en del af lenets overskud, som dronningen krævede.³¹

Tranekær er et godt eksempel på kongehusets mange borge og slotte, der blev administreret af en lensmand, og hvis overskud kongen eller dronningen disponerede over. Mange af dem tjente ligesom *Tranekær* som sideresidens, der blev brugt af kongehusets medlemmer på deres rejser.

Dronning Christines relation til herregårdene på Fyn

Dronning Christine var i kontakt med lokale adelige på Fyn, hvilket også afspejledes i hendes hofpersonale. Et godt forhold til dronningen gav unge mennesker fra de adelige familier mulighed for at blive en del af dronnin-

gehoffet for eksempel som drenge eller jomfruer. Der opstod karrieremuligheder helt op til de vigtigste hofpositioner. Derudover førte kontakterne blandt personalet til fordelagtige og standsmæssige ægteskaber mellem (tidligere) hofpersonale eller deres børn. Ikke kun de adelige profiterede af kontakten til dronningen. Christine kunne regne med loyale personer, som hun kunne overdrage vigtige hofembeder til, og som støttede hende i politiske konflikter. Kontakterne til de adelige plejede dronning Christine blandt andet ved at besøge dem på deres herregårde. Hofholdningsregnskaberne giver et indblik i dronningens rejseruter især fra 1504 og nævner flere ophold på fynske herregårde. Selvom herregårdene lå på hendes rejseruter, kan sådan et besøg ikke kun forklares som nødvendig indkvartering, da hun ellers regelmæssigt overnattede hos værter i forskellige byer. At bespise dronningen og at lade hende overnatte i fruerstuen var et privilegie, der fremmede det gode forhold.³²

Allerede ved starten af sin rejse til Brandenburg besøgte dronning Christine to fynske herregårde, *Nakkebølle* og *Iversnæs* (i dag *Wedellsborg*), den 11. og 12. marts 1504.³³ På det tidspunkt ejede Ejler Erikssøn Bølle († 1535) *Nakkebølle*, som ligger på det sydlige Fyn i nærheden af Faaborg. Ejler var senest i 1505, men formentlig allerede inden da, gift med dronningens tidligere jomfru Anne Jensdatter Bild. Muligvis havde dette ægteskab indflydelse på hans videre karriere, fordi dronningen plejede at have et tæt forhold til hendes jomfruer. Ejler blev dronning Christines lensmand på *Tranekær Slot* i 1507 og fortsatte sin karriere som rigsråd.³⁴

Iversnæs blev ejet af Henrik Knudsen Gyldenstjerne († 1517), som samtidig var kongens lensmand på *Tørning Slot* i Sønderjylland. Dronning Christine besøgte slottet kun få dage efter besøget på *Iversnæs* på vej mod syd.

Tranekær Slot. Udateret kobberstik, formentlig fra 1550-1795. Det Kongelige Bibliotek.

Den 18. marts 1504 ligesom den 25. april på rejsen tilbage til Odense overnattede dronningen i slottets fruerstue. Henrik var en af få adelige, der ikke hørte til dronningehoffet og alligevel deltog i rejsen til Brandenburg. Det er ikke overleveret, om han tilsluttede sig dronningens rejseselskab på *Iversnæs* eller *Tørning*. Derimod bliver hans overnatninger på herberger på rejsen nævnt flere gange, deriblandt i Neumünster, Lybæk og Sternberg, hvilket hoffet betalte for. Kontakten til dronningen fortsatte ligeledes efter rejsen, idet han sendte øl til Christine, besøgte hende, og de stod i skriftlig korrespondance. Det åbenbart gode forhold til dronningen åbnede karrieremuligheder for Henrik Knudsen Gyldenstjernes søn. Otte Henrikssøn Gyldenstjerne († 1551) var hofsinde ved dronningens hof mellem 1508 og 1521. Sine kontakter til tidligere hofpersonale brugte han, da hans datter Karen Ottesdatter Gyldenstjerne († 1589) skulle giftes. Hun ægtede rigsråd Jørgen Marsvin († 1581), hvis far, Peder Jørgenssøn Marsvin († 1528), havde været dreng ved hoffet, og hvis farfar, Jørgen Marsvin († 1524), havde været hofsinde ved dronningehoffet.³⁵ Henrik Knudsen Gyldenstjernes nevø Erik Pederssøn Bille († 1518) deltog ligeledes i rejsen til Brandenburg. Hans mormor, Sidsel Ovesdatter Lunge († efter 18. september 1504), havde fra 1497 til 1504 været dronningens hofmesterinde, og han profiterede åbenlyst af familiens kontakter. Erik blev i sommeren 1504 udnævnt som lensmand på *Næsbyhoved Slot* og fik dermed overdraget en af de mest betydningsfulde opgaver i dronningens tjeneste.³⁶

Derudover besøgte dronning Christine herregårdene *Enggaard* (i dag *Gyldensteen*) og *Dallund* på rejser i juli 1504. Begge herregårde havde en fruerstue, hvor dronningen sov. *Enggaard* var på det tidspunkt i Karen Knudsdatter Gyldenstjernes († 1528) besiddelse. Hun

var enke af Jørgen Daa († 1503) og Henrik Knudsen Gyldenstjernes søster. I 1505 besøgte Karen Odense, og dronningen betalte for opholdet. Nogle år senere blev hendes søn Jesper (efter 1492-1562) som dreng en del af dronningehoffet.³⁷ Flere gange besøgte dronning Christine *Hvidkilde* på Sydfyn, for eksempel i juli 1504 og den 2. april 1505, da hun rejste til Langeland. Ejeren, Markvard Rønnow († 1506), støttede Christine politisk, og det gode forhold viste sig til sidst, da dronningen lod betale en rhinsk gylden og tre en halv mark til messer efter hans død i 1506.³⁸

De nævnte besøg på herregårdene viser allerede en koncentration på få familier, deriblandt familien Gyldenstjerne, omend ikke kun i mandslinjen. Både Jesper Jørgenssøn Daa (dreng), Erik Pederssøn Bille (lensmand på *Næsbyhoved*) og Otte Henrikssøn Gyldenstjerne (hofsinde) var børnebørn af rigsråd Knud Henriksen Gyldenstjerne. Gennem deres tiptipoldefar Niels Eriksen Gyldenstjerne († før 1388) var de i familie med søskende Knud Pederssøn (cirka 1480-1552) og Karine Pedersdatter († cirka 1550), som begge tjente henholdsvis i en ukendt funktion og som jomfru ved dronningehoffet. Det er nærliggende, at de personlige kontakter til dronningen, som nogle familiemedlemmer plejede, havde sørget for efterkommernes optagelse i hoffet. Derudover har hofmesterinden Sidsel Ovesdatter Lunge sikkert haft indflydelse på sine børnebørns Knud, Karine og Eriks karriereveje ved dronningehoffet.³⁹

De nævnte eksempler fremhæver betydningen af forholdet mellem herregårdenes ejere og kongehuset og kendetegner samtidig et fænomen, der ligeledes findes ved andre danske konge- og dronningehoffer. Det gode forhold fremmede karrieren af herregårdenes ejere og deres familiemedlemmer. Samtidig profiterede kongehuset

af loyalt hofpersonale. Eksemplerne kunne udvides med nogle adelige fra andre danske landsdele, der ligeledes fandtes blandt dronning Christines hofpersonale.

Afslutning

Baseret på forskning om hoffer og residensbyer konstateres, at selve residensen blev delt i to, efter at Christine flyttede til gården i Odense. Dronninge- og senere enkeresidensen bestod af slottet og gården og var dermed en speciel form for residens. *Næsbyhoved Slot* og den tilhørende ladegård havde forvaltnings- og forsyningsopgaver, gården i byen derimod blev især brugt som bopæl. Hofpersonalet opholdt sig både på slottet og på gården, hvilket medførte, at begge steder havde personer, der delvist varetog de samme funktioner. Dronningens regnskaber viser, at gårdens og slottets økonomi ikke var fuldstændigt afgrænset fra hinanden, hvilket ligeledes indikerer et fælles hushold. Dronningehoffet omfattede gennemsnitligt i perioder mindst 97 personer om året. *Tranekær Slot* derimod tjente som dronningens sideresidens, og dets personale var sædvanligvis ikke en del af dronningehoffet. Dronning Christine plejede sine gode forhold til fynske adelige blandt andet ved besøg på herregårdene. Det åbnede ikke kun for karrieremuligheder, men sikrede ligeledes dronningen loyale kontakter.

Betragtningerne af dronning Christines hof viser, at nogle studier undervurderer størrelsen og funktionsrigdommen ved hoffet. Når man vurderer, hvor mange personer der var involveret eller berørt af et hof eller en stor kongelig husholdning i et område, skal der tænkes i brede termer. Det gælder for de mange personer, der varetog det praktiske arbejde, men samtidig for de adelige familier, der indgik i dronningens hushold og drog nytte af forbindelsen. Selvom denne case handler om et specifikt dronningehof, kastes der lys over andre herskabelige hushold i samme periode. En velfungerende husholdning havde brug for mange personer i forskellige og delvist hierarkisk strukturerede funktioner. Især i forhold til tjenestefolkene som personalet i køkkenet, personalet i staldene eller tjenestepigerne kan der ikke være tale om funktioner, der kun kendetegnede dronningens hushold. Derudover var kongelige og herskabelige hushold steder, der bød på karrieremuligheder. Det gjaldt både for adelige og tjenestefolkene. Sidstnævnte kunne eksempelvis blive forfremmet fra kokkedreng til kok, fra bryggersvend til brygger eller fra stalddreng til staldevend og endelig til staldmester.⁴⁰

Noter:

- 1 Piorr 2019, s. 241-245.
- 2 For eksempel DCH; NLR; TLR, 1510; TLR, 1510 og udateret; Danske Magazin, 4. række, bd. 5, s. 82-95. En dybdegående gennemgang af kilderne findes i Piorr 2020, s. 10-13, 24-51.
- 3 Venge 1982, s. 357-362; Jespersen 2007, s. 18-19; NLR, s. 248, 250; DCH, s. 231.
- 4 Ahrens 1990, s. 14. Citatet kan oversættes med “kompakt, periodisk koncentration af herskervirke”.
- 5 Rabeler 2016, s. 50; Jespersen 2006, s. 17-18, 28; Jespersen 2007, s. 20-21.
- 6 Piorr 2020, s. 157; Vognsen 2019, s. 72-73, 78.
- 7 Paravicini 1994, s. 66. Dermed skal hoffet “organisere (1) det daglige liv samt (2) tilgang og sikkerhed, (3) bevare og fremme fyrstens prestige, (4) neutralisere og integrere magteliter, og endelig (5) regere og forvalte”.
- 8 Piorr 2020, s. 158.
- 9 Paravicini 1994, s. 66.
- 10 Hirschbiegel 2010, s. 23.
- 11 Paravicini 1994, s. 67; Winterling 2004, s. 79; Piorr 2020, s. 158-159.
- 12 Piorr 2020, s. 112, 159-160.
- 13 Piorr 2020, s. 113-155.
- 14 Piorr 2020, s. 113-115.
- 15 Piorr 2020, s. 131-132.
- 16 Venge 1982, s. 362-363; Jacobsen 2007, s. 158; Piorr 2020, Personenkatalog 1 (Hofpersonal), nr. 495 (Otte Porsfeldt), nr. 117 (Erik Pederssøn Bille), nr. 502 (Peder Jacobssøn Stygge Galen) og nr. 499 (Peder Ebbesen Galt).
- 17 Piorr 2020, s. 148-149.
- 18 Piorr 2020, Personenkatalog 1 (Hofpersonal), nr. 85 (Crestern Portener), nr. 401 (Michel Portener), nr. 439 (Niels Portener), nr. 484 (Oluff Portener) og nr. 536 (Pouell Portenere); DCH, s. 370.
- 19 Piorr 2020, Personenkatalog 1 (Hofpersonal), nr. 56 (Busk Henriksøn Skænk), nr. 296 (Karl von Ahlefeldt), nr. 572 (Thomas Nielsen Lange).
- 20 Jespersen 2007, s. 23; Venge 1982, s. 364-365; Porsmose 2017, s. 28.
- 21 Niels Kaas Sparre var for eksempel dreng ved hoffet fra 1507 til 1510 og nævnes igen i kilderne i 1512. Det er nærliggende, at han også var dreng i 1511 uden at dukke op i regnskaberne i selve året. Derudover er det svært at finde tjenestefolkene ved ladegården. Deres lønninger er delvist nævnt i lensregnskaberne, men virker ufuldstændige. Selvom de ikke hørte til dronningens personale, er det sandsynligt, at en del af personalet havde børn, der ligeledes boede ved slottet. Piorr 2020, Personenkatalog 1 (Hofpersonal), nr. 432 (Niels Kaas Sparre).
- 22 Piorr 2020, s. 161. Diagrammet er baseret på et personkatalog, der omfatter dronning Christines hofpersonale mellem 1496 og 1521. Piorr 2020, Personenkatalog 1 (Hofpersonal).
- 23 Piorr 2020, s. 160-162.
- 24 Lütken 1979, s. 67; Venge 1982, s. 360. *Tranekær* nævnes som en del af dronning Christines livgeding i Landesarchiv Thüringen – Hauptstaatsarchiv Weimar, Ernestinisches Gesamtarchiv, Reg. D 37 pag. 24 Nr. 39, fol. 57r-62v såvel som Landesarchiv Thüringen – Hauptstaatsarchiv Weimar, Ernestinisches Gesamtarchiv, Urkunde Nr. 610.
- 25 Danske Magazin, 4. række, bd. 5, s. 87.
- 26 TLR, 1510, fol. 33v.
- 27 DCH, s. 41-43, 217; Danske Magazin, 4. række, bd. 5, s. 87-88, 90; TLR, 1510, fol. 30r, 33v, 36r, 37r, 39v; TLR, 1510 og udateret, fol. 2dr; Lütken, 1979, s. 70-73.
- 28 Paravicini 2000, s. 15.
- 29 TLR, 1510, fol. 35r.
- 30 TLR, 1510 og udateret, fol. 2dv.
- 31 TLR, 1510 og udateret, fol. 2dr-2dv, 1ev; TLR, 1510, fol. 33v, 35r, 38r; Lütken, 1979, s. 73.
- 32 Piorr 2020, s. 183.
- 33 DCH, s. 154; Piorr 2020, Personenkatalog 1 (Hofpersonal), nr. 28 (Anne Jensdatter Bild).
- 34 DAA, 1890, bd. 7, s. 149, 151; DCH, s. 219, 427.
- 35 DAA, 1926, bd. 43, del II, s. 16, 20; DCH, s. 44, 47, 49, 51, 60 f., 66, 69, 102, 118 f., 154, 279; Uldall 2007, s. 20, 25; Piorr 2020, Personenkatalog 1 (Hofpersonal), nr. 282 (Jørgen Pederssøn Marsvin), nr. 493 (Otte Henrikssøn Gyldenstjerne), nr. 504 (Peder Jørgenssøn Marsvin).
- 36 DAA, 1985-1987, bd. 91, s. 503, 506; Piorr 2020, Personenkatalog 1 (Hofpersonal), nr. 117 (Erik Pederssøn Bille), nr. 551 (Sidsel Ovesdatter Lunge).
- 37 DCH, s. 86, 143-144; DAA, 1944, bd. 61, del II, s. 25-27; Piorr 2020, Personenkatalog 1 (Hofpersonal), nr. 269 (Jesper Jørgenssøn Daa).
- 38 DCH, s. 90, 129, 207; Jespersen 2006, s. 19-20.
- 39 Piorr 2020, s. 187; Piorr 2020, Personenkatalog 1 (Hofpersonal), nr. 294 (Karine Pedersdatter Gyldenstjerne), nr. 312 (Knud Pederssøn Gyldenstjerne).
- 40 Artiklen baserer sig på en del af resultaterne fra forfatterens ph.d.-afhandling, som er skrevet ved Seniorprof., dr.phil., dr.h.c. Gerhard Fouquet på Christian-Albrechts-Universität zu Kiel og forsvaret i januar 2021. Piorr 2020.

Originalkilder:

Landesarchiv Thüringen – Hauptstaatsarchiv Weimar, Ernestinisches Gesamtarchiv, Reg. D 37 pag. 24 Nr. 39.

Landesarchiv Thüringen – Hauptstaatsarchiv Weimar, Ernestinisches Gesamtarchiv, Urkunde Nr. 610.

Rigsarkivet, Regnskaber 1433-1559: Forskellige stykker lensregnskaber eller jordebøger 1486-1513, Pakkenr. 3, læg 8, Tranekær Lens regnskab 1510. [= TLR, 1510].

Rigsarkivet, Regnskaber 1433-1559: Forskellige stykker lensregnskaber eller jordebøger 1486-1513, Pakkenr. 3, læg 18, Regnskabsoptegnelser vedrørende Tranekær 1510 og udateret. [TLR, 1510 og udateret].

Trykte kilder og litteratur:

Ahrens, Karl-Heinz: *Residenz und Herrschaft. Studien zur Herrschaftsorganisation, Herrschaftspraxis und Residenzbildung der Markgrafen von Brandenburg im späten Mittelalter* (Europäische Hochschulschriften, række III, bd. 427), Frankfurt am Main 1990.

Christensen, William (red.): *Dronning Christines hofholdningsregnskaber*, København 1904. [DCH].

Danmarks Adels Aarbog. Udgivet af en forening, red. Hans Rudolf Hiort-Lorenzen og Anders Thiset, bd. 7, København 1890. [DAA].

Danmarks Adels Aarbog. Udgivet af en forening, red. G.O.A. Irgens-Bergh og Louis Bobé, bd. 43, København 1926. [DAA].

Danmarks Adels Aarbog. Udgivet af en forening, red. Louis Bobé og Albert Fabritius, bd. 61, København 1944. [DAA].

Danmarks Adels Aarbog. Udgivet af dansk adelsforening, red. Knud J.V. Jespersen, bd. 91 (1985-1987), København 1988. [DAA].

Danske Magazin, indeholdende “Bidrag til den Danske Historie og det Danske Sprogs Oplysning”, 4. række, bd. 5, red. Det Kongelige Danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog, København 1884.

Hirschbiegel, Jan: “Hof. Zur Überzeitlichkeit eines zeitgebundenen Phänomens”, i: Jacobs, Bruno og Rollinger, Robert (red.): *Der Achämenidenhof. Akten des 2. Internationalen Kolloquiums zum Thema “Vorderasien im Spannungsfeld klassischer und altorientalischer Überlieferungen”*. *Landgut Castelen bei Basel*, 23.-25. Mai 2007 (Classica et orientalia, bd. 2), Wiesbaden 2010, s. 13-37.

Jacobsen, Grethe: “Køn og magt i dansk senmiddelalder”, i: Arnórsdóttir, Agnes S., Ingesman, Per, Poulsen, Bjørn (red.): *Konge, kirke og samfund. De to øvrighedsmagter i dansk senmiddelalder*, Aarhus 2007, s. 151-176.

Jespersen, Mikkel Leth: “Die Hofhaltung der dänischen Königin Christine von Sachsen um 1500”, i: Hirschbiegel, Jan og Paravicini, Werner (red.): *Atelier – Hofwirtschaft. Ein ökonomischer Blick auf Hof und Residenz in Spätmittelalter und Früher Neuzeit* (Mitteilungen der Residenzen-Kommission der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, Sonderheft, bd. 9), Kiel 2007, s. 17-32.

Jespersen, Mikkel Leth: “Dronning Christine og kong Hans. Len, magt og fromhed i dansk senmiddelalder”, i: *Historisk tidsskrift*, årg. 106,1, 2006, s. 10-31.

Lütken, Vilhelm: *Bidrag til Langelands Historie*, København 1979.

Madsen, Haakon B. og Porsmose, Erland (red.): *Næsbyhoved lens regnskaber. 1502-1511* (Danske Middeltalderlige Regnskaber, bd. 3), København 1991. [= NLR].

Paravicini, Werner: “Das Frauenzimmer. Die Frau bei Hofe in Spätmittelalter und Früher Neuzeit”, i: Hirschbiegel, Jan, Paravicini, Werner (red.): *Das Frauenzimmer. Die Frau bei Hofe in Spätmittelalter und früher Neuzeit. 6. Symposium der Residenzen-Kommission der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen. Dresden, 26. bis 29. September 1998* (Residenzenforschung, bd. 11), Stuttgart 2000, s. 13-25.

Paravicini, Werner: *Die ritterlich-höfische Kultur des Mittelalters* (Enzyklopädie deutscher Geschichte, bd. 32), München 1994.

Piorr, Mirja: *Königin Christines Hof in Odense und die wirtschaftliche Verflechtung mit der Residenzstadt (1496-1521)*, unveröffentlichte Doktorarbeit, Kiel 2020.

Piorr, Mirja: “Königin Christine und ihr Witwensitz in Odense”, i: Auge, Oliver, Gallion, Nina og Steensen, Thomas (red.): *Fürstliche Witwen und Witwensitze in Schleswig-Holstein* (Quellen und Forschungen zur Geschichte Schleswig-Holsteins, bd. 127), Husum 2019, s. 237-260.

Porsmose, Erland: *Konge af Luthers nåde. Reformationen og kampen om kongemagten* (Nyborg – Danmarks Rigets Hjerte, bd. 3), Kerteminde 2017.

Rabeler, Sven: “Stadt und Residenz in der Vormoderne. Akteure – Strukturen – Prozesse”, i: Fouquet, Gerhard, Hirschbiegel, Jan og Rabeler, Sven (red.): *Residenzstädte der Vormoderne. Umriss eines europäischen Phänomens. 1. Symposium des Projekts “Residenzstädte im Alten Reich (1300-1800)” der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen. Kiel, 13.-16. September 2014* (Residenzenforschung, N.F. Stadt und Hof, bd. 2), Ostfildern 2016, s. 43-66.

Uldall, Michael: *Tørnings historie*, Bramming 2007.

Venge, Mikael: “Dronning Christine og Odense”, i: Thrane, Henrik, Nyberg, Tore og Grandt-Nielsen, Finn bl.a. (red.): *Fra boplads til bispeby. Odense til 1559* (Odense bys historie, bd. 1), Odense 1982, s. 357-401.

Vognsen, Frederik Lyng: “Fra bonde til konge. Senmiddelalderens skatter og deres bevægelse”, i: *Kulturstudie* årg. 1, 2019, s. 61-92.

Winterling, Aloys: “Hof. Versuch einer idealtypischen Bestimmung anhand der mittelalterlichen und frühneuzeitlichen Geschichte”, i: Butz, Reinhardt, Hirschbiegel, Jan og Willoweit, Dietmar (red.): *Hof und Theorie. Annäherungen an ein historisches Phänomen* (Norm und Struktur, bd. 22), Köln/Weimar/Wien 2004, s. 78-90.